

Kazivanje o šejhu San'ânu: Put od samoljublja do božanske ljubavi

Amina Šiljak-Jesenković

Orientalni institut, Univerzitet u Sarajevu

Sažetak

Ebu Bekr Abdurrezâk b. Hemâm b. Nâfi es-San'ânî el-Himjerî, islamski učenjak iz Sane, povijesna je ličnost koja je motivirala nastanak nekolicine usmenih predaja, te nekolicine autorskih djela. Svakako, široj javnosti najpoznatija je Attarova interpretacija priče o šejhu San'ânu, a nama najzanimljivija i najvažnija interpretacija Hasana Zijaije Mostarca spjevana u formi mesnevice. Prenoseći sadržaj ovoga Zijaijinog djela, te navodeći prijevod dijela stihova na bosanski jezik, mi pokušavamo odgonetnuti simboliku ove značenjski veoma nabijene i kompleksne priče. Nadalje, u kratkim pjesničkim formama (gazel, kit'a, kasida) Hasana Zijaije Mostarca, Sabita Alaudina Užičanina i Hasana Kaimije ukazujemo na prizivanje priče o šejhu San'ânu, značenju simbola, te na spomen opasavanja redovničkog užeta (zunnara).

Ključne riječi: Hasan Zijaija Mostarac, šejh San'ân, bizantinska princeza, pas pred kapijom Ljubljene, svinjar, zunnar (redovnički pojas), sljedba, oprost.

TRAGAJUĆI ZA PORIJEKLOM pojedinih priča oblikovanih u književnu formu ljubavne mesnevice, zaključili smo da je veliki broj priča motiviran predajama o historijskim ličnostima: bilo da se radi o ličnostima spominjanim u Svetome tekstu, povijesnim predajama ili usmenoj tradiciji. Jasno je, povijesna ličnost ili ličnost o kojoj su spletene legende postaje glavni junak priče nabijene simbolima, štaviše – sva se priča pretvara u uređen sustav simbola koji kroz primjer arhetipskoga savršenog ljubavnika iscrtava mapu njegovog – ali i drugim duhovnim putnicima primjenjivoga i prepoznatljivoga – Puta Ljubavi – *sejr-i suluka*. Potom, u kratkim književnim formama (ili drugim spjevovima na drugu temu) susrećemo referencije na sadržaje priče koju smo nazvali sustavom simbola, čime pjesnik – prizivajući određeni prototekst – sučeljava sopstveno ili iskustvo svoga junaka sa poznatim, arhetipskim iskustvom junaka naših mesnevića. Posezanje za poznatim, odnosno – posezanje za pretvaranjem povijesne osobe u anikoničnoga junaka mesnevice kako bi postao “općom / poznatom pričom” doima se duboko temeljenim na uvjerenju da je Tvorac / Stvaralac jedino Bog. Ovim postupkom pisac Islamskoga Parnasa poseže za iskustvima stvorenog, poznatog; u tim iskustvima uočava Božije znakove, uočava zrcaljenje Njegovih Imena, Svojstava i Djelatnoga Bića. Također, te znakove tumači iz perspektive vlastitoga duhovnog i intelektualnog svijeta, ne dovodeći se u opasnost da “stvara” vlastiti lik i plete njegovu priču.

Najprije ćemo ukazati na povijesnu ličnost koja je motivirala nastanak usmenih predaja i autorskih djela koja govore o Šejhu San’ānu, potom na temeljne odlike usmenih i autorskih priča o ovoj ličnosti. Pokušat ćemo odgonetnuti ključne simbole u narativnom spjevu Hasana Zijaije Mostarca, te ukazati na fenomen prizivanja ovoga teksta na priču o šejhu San’ānu ozrcaljenu kao prototekst u kratkim pjesničkim formama Hasana Zijaije Mostarca, Sabita Užičanina i Hasana Kaimije.

1. Ebu Bekr Abdurrezâk b. Hemâm b. Nâfi es-San'ânî el-Himjerî – Šejh San'ân od historije do predaje

Šejh San'ân je, kako to izvori navode, bio historijska ličnost, *mutesavvif*¹ i *muhaddis*² Ebu Bekr Abdurrezâk b. Hemâm b. Nâfi es-San'ânî el-Himjerî, rođen u gradu Sani u Jemenu hidžretske 126. (po gregorijanskom kalendaru 743),³ a umro 211. (826) godine. No, M. Gürgendereli, koja je Zijaijinu mesneviju o šejhu San'ânu svojom monografijom predstavila svjetskoj znanstvenoj javnosti, navodi kako Gölpınarlı ovu priču vezuje za neke druge historijske ličnosti koje su živjele u prvoj polovici 12. stoljeća.⁴ Naime, Gölpınarlı, pozivajući se na Džamijev *Nefahat*, prenosi kako u poglavlju o šejhu Hammâd-i Debbâsu⁵ stoji kako su učenjaci iz Damaska, Abdullah, Ibn Sakâ i Abdulkadir Gejlanî krenuli vidjeti *kutba*⁶ svoga vremena. Dok su putovali, Ibn Sakâ reče kako će kutbu postaviti pitanje na koje neće moći pronaći odgovor. Abdullah reče kako će od kutba tražiti da mu ostvari želju, a Abdulkadir kako se utječe Allahu od pomisli da od kutba bilo što zatraži. Kad su došli, kutb reče Abdullahu kako će se utopiti u ovaj svijet, jer nije stekao odgoj. Abdulkadiru ukaže sve počasti, i reče mu kako će doći vrijeme da će kazati da *njegova noga stoji na vratu svih bogougodnika* (evlija), a Ibn Sakâu kaže kako vidi da se iz njega podiže plamen nevjerstva.

¹ *Mutesavvif* – učenjak koji živi i promiče ideje tesavvufa, duhovnoga puta gnosticizma i ljubavi koji se u zapadnim krugovima naziva *islamskim misticismom*.

² *Muhaddis* – osoba koja se bavi proučavanjem hadisa – tradicije i izreka poslanika Muhammeda.

³ Napomena: Pri bilježenju godina u radu ćemo bilježiti godinu po hidžretskome kalendaru (A. H.), budući da je tako navedena u izvorima, a u zagradi navoditi godinu po gregorijanskome kalendaru (A. D.).

⁴ Usp. *Mostarlı Ziyai Şeyh-I San'ân Mesnevisi*, Hazırlayan Müberra Gürgendereli, Kitabevi, İstanbul 2007, 31 str; Priređivačica upućuje na Gölpınarlıjevo djelo *Yunus Emre ve Tasavvuf* s. 151.

⁵ Hammâd-i Debbâs (u. 524 / 1130), duhovni učitelj utemeljitelja kadirijškoga derviškog reda, Abdulkadira Gejlanija (u. 560 / 1165).

⁶ *Kutb*, prvak jedne klase evlija, osovina, stožer. Jedna osoba koja postoji u svakome vremenu, najvrednija osoba kod Boga u to vrijeme. Značenje duše za tijelo je kao značenje kutba za svijet. V. – u: Fejzulah Hadžibajrić, “Mali rječnik sufijesko-tarikatskih izraza,” *Zbornik radova Prvog simpozija: Tesavvuf – islamska mistika*, Zagreb, Zagrebačka džamija, 1408 / 1988, pp. 177 – 218, str. 195.

Prema istome izvoru postoje predaje da se Ibn Sakâ kasnije zaljubio i prešao na kršćanstvo.³

Samir Beglerović u okviru svoga istraživanja o Gejlaniu i derviškom redu kaderija, pozivajući se na dostupne biografije pir Abdulkadira, iznosi nešto više podataka o ovome događaju i povijesnim činjenicama vezanim za šejha San'âna. Ukratko ćemo parafrazirati navode S. Beglerovića. On se u ovome dijelu teksta poziva na Šatanufija koji od at-Tamimija prenosi kako je at-Tamimi sa svojim kolegom Ibn as-Sikâom,⁷ studentom s Nizamije,⁸ obilazio dobre ljude, pa se i Abdulkadir jedanput uputi s njima u posjetu izvjesnome duhovnjaku za kojeg se govorilo da je *gavs*,⁹ obdaren nadnaravnim svojstvima. Na ovome putovanju koje je predstavljalo prekretnicu za svu trojicu mladih učenjaka, Ibn Sikâ reče kako će duhovnjaku postaviti pitanje na koje neće znati odgovor. At-Tamimi, pak, kaza kako će mu postaviti kompleksno pitanje kako bi provjerio hoće li znati odgovor dok Abdulkadir reče da mu je cilj doći do toga čovjeka tek da bi od njega dobio blagoslov. Kada su se susreli s *gavsom*, on najprije ljutito pogleda u as-Sikâa i, ne čekavši da mu ovaj postavi pitanje, dade odgovor, dodavši kako u njemu vidi "vatru nevjerstva", potom – odgovori i na at-Tamimijevo pitanje, i reče mu kako će ga "saletjeti dunjaluk, do ušiju" "zbog njegovog lošeg odgoja," a Abdulkadira pohvali. At-Tamimi završava predaju ističući kako je Abdulkadir dosegao vrhunac u prijateljevanju s Bogom (*velajetu*). Ibn Sikâ je u oblasti islamskoga prava nadmašio sve učenjake svoga vremena i kao dobar retoričar postao blizak halifi, tako da ga je halifa kao svog izaslanika poslao u Bizantiju gdje je sudjelovao u raspravama sa bizantskim vjerskim učenjacima, potom se zaljubio u kćer bizantinskoga kralja, zaprosio ju, a kralj mu postavi uvjet da prihvati kršćanstvo. I sam at-Tamimi je otišao u Damask gdje ga je vladar postavio upravnikom vakufa, tako da je imao priliku raspolagati sa velikim bogatstvom. Tako

⁷ Ime koje se kod Gürgendereli spominje kao Ibn Sakâ, Beglerović bilježi kao Ibn as-Sikâ, Ibn Sikâ, as-Sikâ.

⁸ Nizamija, visoka teološka škola formirana u II. stoljeću; najpoznatija od škola s ovim imenom bila je bagdadska škola, na kojoj je jedan od predavača bio i veliki al-Gazali, dok su ostale bile u Nišaburu, Isfahanu, Amulu, Belhu i Heratu.

⁹ "Gavs, *Kutb-i-aktâb*, stožer evlija. U svakome vremenu postoji jedan evlija Kutb, stvarni halifa svoga vremena. Duhovni prvak (imam) u dotičnome vremenu." Vidi u: Fejzulah Hadžibajrić, *Mali rječnik sufijsko-tarikatskih izraza*, str. 195.

su se, kako predaja kaže, obistinile *gavsove* riječi. U drugoj predaji sa nešto više podataka, koju pronalazimo u Beglerovićevu djelu preuzetu od Ibn Halikkâna, ne spominju se imena at-Tamimija i Gejlaniya, ali se navodi da je izvjesni Ibn Sikâ provokativnim pitanjima uznemiravao svoga učitelja u Nizamiji, *kutba* Jusufa Hamedânija, na što mu je ovaj rekao kako u njemu osjeti *miris nevjerništva* i sluti da će umrijeti kao nemusliman. Ibn Sikâ, po ovoj predaji, s bizantinskim izaslanikom odlazi u Konstantinopolj gdje pred kraljem prima kršćanstvo. Prema trećoj predaji, koju Beglerović također prenosi od Halikkâna, Šejh San'ân je bio učenjak i suvremenik Abdulkadira Gejlaniya koji iz oholosti nije prihvatio da je Gejlani *gavs* svoga vremena, na što je pir Abdulkadir kazao: ako se neće njemu pokoriti, onda će se pokoriti djevojci – nevjernici, tako da će po njemu gaziti svinje.¹⁰

U anadolskoj narodnoj (anonimnoj) književnosti i kod azerbejdžanskih autora, koji su slijedili narodnu predaju, uočava se promjena lokaliteta i antroponima. Budući da je u vrijeme nastanka ovih djela Konstantinopolj već bio središte Osmanske države, time i islamske civilizacije, a stara Bizantija već iščezla iz pučkoga pamćenja, narodni pripovjedač je nastojao onomastički približiti priču svom recipijentu. Otuda je radnja u anadolskoj usmenoj tradiciji smještena na istok Anadolije, u Oltu kraj Erzuruma, ili Kars, a kršćanska princeza je Đenovljanka ili Ermenka; odnosno, u azeritskoj tradiciji šejh San'ân odlazi na Kavkaz.¹¹

2. Šejh San'ân – od usmene tradicije do autorske književnosti

Predaja je u pisanoj književnoj tradiciji zadobila sasvim novo tesavvufsko značenje i otvorila veliki broj pitanja o učenosti, samodivljenju u učenosti i poštovanju Šerijata, prevazilaženju svijeta pojavnoga zakona i ulaženju u svijet novoga “skrivenog”, “meta-zakona” – zakona sufijskog *Putu Ljubavi*. U autorskoj književnosti priču o šejhu San'ânu

¹⁰ Beglerovićevi izvori za predaje o šejhu San'ânu: aš-Šaṭanūfi, *Bahḡaal-Asrār*, str. 19–20, Ibn Halikkân, *Wafayâtal-A'yân*, tom VIII, str. 78–79; Više vidi – u: Samir Beglerović, *AbdAl-Qâdir Al-Ġaylânî i derviški red kaderija, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu – Hadži Sinanova tekija u Sarajevu, Sarajevo 2009, pp387; str. 77–78.*

¹¹ *Mostarlı Ziyai Şeyh-i San'ân Mesnevisi*, vidi poglavlje: “Halk edebiyatında Şeyh San'ân hikayesi”, str. 16–20.

najprije nalazimo u perzijskoj književnosti, u Attarovu *Govoru ptica*.¹²

U Anadoliji se u divanskoj književnosti ova priča prvi put susreće u interpretaciji nekoga pjesnika iz 13. st., o čemu saznajemo iz Gülşehrîjeva prijevoda *Govora ptica*. Gülşehrî – ostajući prilično vjeran Attaru – u mesnevi od 429 bejtova pjeva o šejhu San'ânu i kritizira svoga prethodnika zbog loše pripovjedačke tehnike, grubog jezika i grešaka u metrici. Gürgendereli smatra da se ova kritika odnosi na spjev o šejhu San'ânu iz pera izvjesnog Ahmedija.¹³ Jedna varijanta priče o šejhu San'ânu prisutna je i u čagatajskoj književnosti kod Mir Ali Šir Nevâija u djelu *Govor Ptica (Lisanu't-Tayr)*, djelo završeno 1498) koje predstavlja paralelu na istoimeno Attarovo djelo. Iako Nevâi sam navodi da se radi o prijevodu, uočljive su zamašne intervencije u sadržaju.¹⁴

Naizgled jednostavna priča o ovoj ličnosti ostavila je traga i u turskoj i u azerbejdžanskoj usmenoj tradiciji, tako da postoji više usmenih predaja u prozi ili stihu, pa čak i jedna turkija koja se vezuje za ovu priču.¹⁵

Pored toga, priča je o šejhu San'ânu stoljećima zaokupljala misao umjetnika: najprije klasičnih autora, od kojih navodimo *mutesavvifa* i pjesnika Šejha Ahmeda el-Džerija (Ahmed el-Cezeri 1567–1640(?)), koji je koristio mahlas – pjesničke pseudonime Nişanii Mela);¹⁶ jedan primjer obrade priče o šejhu San'ân u suvremenoj turskoj književnosti nalazimo kod Rasima Özdenörena;¹⁷ fabula suvremenoga turskog filma *Kriva brojanica* (izv. *Uzak İhtimal*) jasno je inspirirana pričom o Šejhu San'ânu.¹⁸

¹² Feriduddin Muhammed Attar, *Govor ptica*, prijevod: Ahmed Ananda, Kulturni centar IR Iran – Sarajevo, Sarajevo 2003, pp 336; “Priča o šejh-San'ânu i njegovoj ljubavi prema hrišćanki” str. 79.

¹³ *Mostarlı Ziyai Şeyh-i San'ân Mesnevisi*, str. 5–6.

¹⁴ *Isto*, str. 6

¹⁵ *Mostarlı Ziyai Şeyh-i San'ân Mesnevisi*, str. 16–20; M. Gürgendereli donosi 4 varijante, a narodna je pjesma veoma popularna pjesma *Sarı kız*.

¹⁶ Više v. u: Doç. Dr. Cevdet Kılıç, “Şeyh Ahmed el-Cezeri'nin Şeyh San'ân'a bakışı”, *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu*, 14–16 Mayıs 2010, Şırnak. Tekst dostupan na: <http://perweb.firat.edu.tr/default.asp?content=personelgoster.asp&uid=i-A-0060>

¹⁷ V.: Rasım Özdenören, *Aşkın Diyalektiği*, “İz Yayıncılık: 373, 3. Baskı, İstanbul 2006. (“Aşk ve zillet: Şeyh-i San'an'ın hikayesi”, pp. 175–184).

¹⁸ Mahmut Fazıl Coşkun, 2009. Drama koja govori o muezzinu zaljubljenome u kandidatkinju za katoličku redovnicu.

Legenda o šejhu San'ānu provlačila se i kroz djela brojnih azeritskih književnika.¹⁹

3. Hasan Zijaija i njegova mesnevija o Šejhu San'ānu

3.1. Napomene o ličnosti i djelu Hasana Zijaije Mostarca²⁰

Mostarac Hasan Zijai (u daljem tekstu Zijaija) – pjesnik kojeg Šabanović naziva jednim od „najvećih naših lirskih pjesnika iz XVI stoljeća” i navodi izvore u kojima je ovaj autor prethodno bio spominjan, od Hadži Halife, Kafzadea, preko Hammera, M. Süreyye, Bašagića, pa do Handžića, te podatke o djelima i rukopisnim primjercima njegovih djela. Na osnovu *Kissa-i Šeyh Abdurrezzak* prenosi i podatke koje autor o sebi daje u svojoj mesneviji.²¹

O Zijaiji je pisao i Džemal Čehajić, te u svome radu objavio izvornike i prijevode nekolicine Zijaijinih pjesama iz rukopisa, koji se do ciljanoga spaljivanja fundusa Orijentalnog instituta čuvao u kodeksu br. 4287.²²

¹⁹ U starijoj azeritskoj književnosti kao autore djela o Šejhu San'ānu možemo spomenuti: Imadəddin Nəsimija, Şəyh Mahmuda Şəbustərija, Şah İsmaila Hətayia, Nemətullaha Kişvərija, Məhemməda Əmanija, Molla Pənah Vaqifa, Seyid Əzima Şirvanija, Molla Vəlija Vidadija, Abdulla Şaiqa, te iranskog azeritskog pjesnika XX st. Məhemməda Şəhriyara. Prvi prijevod (prevodilac M. Hacinski) ove legende na ruski jezik pojavio se u novinama *Kaspiy* početkom XX st. Prva opera sa ovom temom, kao drugi po redu operni komad Üzeyira Hacıbəyova, nastaje 1904. godine. Veliki azeritski mislilac i dramaturg Hüseyin Cavid 1914. godine piše tragediju pod ovim nazivom, koja će 1921. godine biti postavljena na scenu. Potkraj XX st., 1982. godine kompozitor R. Hacıyev pravi simfonijsku poemu sa ovom temom, a H. Məmmədov 1990. postavlja balet *Şeyx Sənan*, te je 2008. godine pod ovim nazivom objavljena pripovijetka suvremenoga azeritskog prozaiste Fahrija Uğurlua. Za Uğurluovu pripovijetku moguće je ustvrditi da se, kako po sadržaju tako i po poruci, prilično razlikuje od Attarova “osnovnog uzorka” i njegovih inačica u narodnoj tradiciji. (Usp. Shahla Abdullayeva “Fahri Uğurlu'nun *Şeyh San'ān Hikayesi*”, *Turkish Studies*, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish and Turkic Volume 4/3, spring 2009, str. 1–9).

²⁰ Budući da se radi o autoru koji je poznat znanstvenoj javnosti, prenijet ćemo do danas objavljene podatke o Hasanu Zijaiji Mostarcu i njegovome djelu.

²¹ Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo 1973, str. 727; str. 72–76.

²² Džemal Čehajić, “Ziya'I Hasan Čalabi al-Mostari-Ziya'I Hasan al-Mostari”, *POF XXII-XXIII/72–73*, str. 329–344.

Rad svojih prethodnika u istraživanju Zijaije dopunjava i Fehim Nametak; on ukazuje na tarih Zijaijine smrti iz 993. (1585) godine, pronađen u *Tarih-i Enveri*, dok u ostalim sekundarnim izvorima stoji da je Zijaija umro 992. (1584).²³

I Alena Čatović je dala značajan doprinos proučavanju ovoga autora na našim prostorima, kako u svojoj doktorskoj disertaciji tako i u izboru iz Divana koji je objavila, te brojnim pojedinačnim radovima o različitim aspektima pisane ostavštine ovoga mostarskog pjesnika.²⁴

Najviše podataka o Zijaiji doznajemo iz dva djela Müberre Gürgendereli.²⁵ Ova autorica, ukazujući na nedostatak podataka u tezkirama i drugim djelima, u Zijaijinom *Divanu* i mesneviji o šejhu San'ânu pronalazi stihove autobiografskog sadržaja i zaključuje da je živio u teškoj oskudici: u oronuloj kući, punoj miša, u kojoj puše i prokišnjava sa svih strana, a peć dimi tako da djeca stalno plaču (*Hane-i Virane Kasidesi*); na osnovu kaside posvećene Sinan-paši zaključuje da je pjesnik u nekom periodu života bio izložen nekoj potvori; siguran u svoje pjesničko umijeće, Zijaija činjenicu nepriznavanja njegovoga talenta pripisuje tome što je „ostao u vilajetu nitkova” gdje je zaboravio i ono što je znao; na osnovu uvodnoga dijela mesnevije prenosi da je u nekome periodu s porodicom otišao u tuđinu (na obali mora) gdje nije uspio osigurati egzistenciju, tako da se odlučio vratiti u svoj kraj; po povratku zadobija potporu i pomoć Yahyalı Mehmed-bega, koji je i sam bio pjesnik (koristio je mahlas Vusulî), te ga Mehmed-beg izbavlja iz bijede. Kako u stihovima izražava nadu, da će ga Bog osloboditi siromaštva i omogućiti mu da ode na hadž, Gürgendereli zaključuje da Zijaija ovu svetu dužnost nije imao priliku obaviti. Autorica ukazuje

²³ Fehim Nametak, *Divanska književnost Bošnjaka*, Posebna izdanja, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo 1997, str. 200; str. 30–33.

²⁴ Alena Čatović, *Orijentalno-islamska književna tradicija u stvaralaštvu Hasana Zijaije Mostarca*, Filozofski fakultet u Sarajevu, 03. 06. 2009; Hasan Zijaija Mostarac: *Divan*, priredila Alena Čatović, Dobra knjiga, Sarajevo 2010, str. 221.; Alena Čatović: “Otklon od književne tradicije u *Kasidi kamenjaru* Hasana Zijaije Mostarca,” *POF* 60/2010, Sarajevo 2011, str. 171–182; “Sufijska orijentacija Hasana Zijaije Mostarca” *Mjesto i uloga derviških redova u Bosni i Hercegovini – Zbornik radova povodom obilježavanja 800 godina od rođenja Dželaluddina Rumija*, Orijentalni institut u Sarajevu i Naučnoistraživački institut “Ibn Sina,” Sarajevo 2011, str. 399–405.

²⁵ Müberrâ Gürgendereli, *Hasan Ziyâi Hayatı Eserleri Sanatı ve Divanı*, Ankara 2002, pp 394; Mostarlı Ziyâi: *Şeyh-i San'ân Mesnevisi*, hazırlayan Müberrâ Gürgendereli.

i na stihove u kojima se Zijaija, tužeći se na siromaštvo, žali što nema para kako bi se bavio trgovinom, niti kakvog zanata (što nije ni tabak, ni demirdžija, ni bojadžija). Na osnovu tariha posvećenog završetku mesnevice iz 991. (1583) zaključuje da je potkraj života bio vaiz, te navodi da je umro od kuge 992. (1584) godine.²⁶

Zijaijin *Divan* i *Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk* danas su dostupni javnosti, budući da su objavljeni u latiničnoj transkripciji zahvaljujući M. Gürgendereli. Nije nam poznato da je do danas pronađen ijedan rukopisni primjerak Zijaijine mesnevice *Varka i Gülşâh*, koju sam spominje u *Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk*.

Pri pisanju ovoga rada oslanjali smo se na stihove koje je u latiničnoj transkripciji objavila Müberrâ Gürgendereli. *Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk* prema ovome izdanju sadrži 1725 bejtova.

3.2. *Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk* – Odgonetanje Zijaijine poetske interpretacije priče o šejhu San'ânu

U ovome poglavlju zadržat ćemo se na sadržaju mesnevice i odgonetanju tajni puta zrijenja glavnoga lika, bez pretenzija da rasvijetlimo sve ili veliki dio tajni ovoga zgusnutog štiva. U divanskoj je književnosti ovu priču nužno iščitavati kroz zgusnutu mrežu simbola koje ćemo pokušati rasvijetliti. Najprije krenimo od karakterizacije šejh San'âna: poznavalac vjerskih disciplina koji je život proveo u sticanju znanja o Bogu i primjeni stečenoga znanja u životu. Brojnost njegovih sljedbenika, činjenica da boravi, uči i naučava na prostoru koji muslimani smatraju svetim, doprinijeli su da je u očima svijeta gotovo stekao status bogougodnika:

Çünkü yadında idi nâm-ı Hudâ-Âşinâ olsa velâyetle n'ola (b. 360)²⁷

(Pošto mu je uvijek na umu bilo ime Božije, šta da je bio blizu bogougodništva.)

Mürde diller ki iderdi ihyâ – Âb-ı hayvân idi lafzı gûya (b. 371).

²⁶ Mostarlı Ziyâî: *Şeyh-i San'ân Mesnevisi*, str. 23–26.

²⁷ Napomene o bilježenju stihova: Transliterirane stihove u izvorniku prenosimo uz redni broj bejta u djelu; u samome sadržaju mesnevice donosimo samo prijevode stihova, ispred kojih se nalazi redni broj bejta u izvorniku, budući da se radi o objavljenome tekstu.

(On mrtva srca oživljavaše – riječ njegova, navodno, voda života bijaše.)

Bir velî gelse anun hidmetine–Heybetinden bakamaz hey’etine (b. 372)

(Ako bi došao kakav bogougodnik da mu služi, iz strahopoštovanja koje ulijeva ne bi smio pogledati u njegovu fizičku pojavu.)

Svijet u njegovom okruženju mu je počeo pripisivati nadnaravna svojstva (*keramete*):

Gelse dermânde vü bî-çâre hemân–Dem-i pâkinden olurdi dermân (b. 374)

(Ukoliko bi se pojavio (čovjek) ophrvan bolom i beznađem, odmah bi od njegovog čistoga daha bio izliječen)

Hastaya çâre kilurdi her dem – Bir du’â eylese ol Îsâ-dem (b. 375)

(Svakoga trena bi pronalazio lijeka za bolesnoga – Ako bi jednu molitvu uputio taj (čovjek) daha Isaovoga.)²⁸

Šejh San’ân je, kako vidimo, u potpunosti teorijski vladao i praktički sprovodio Šerijat – Božiji zakon; time je postao pripravan za sljedeći korak na koji će ga navesti san: bilo da ga tumačimo kao produkt podsvijesti, odnosno istinskoga čovjekova stanja ili poruke koja, nakon posljednje objave upućene poslaniku Muhammedu, predstavlja način na koji posebno odabrani robovi primaju znakove svoga Gospodara.²⁹

Sa druge strane, stih *Bir velî gelse anun hidmetine – Heybetinden bakamaz hey’etine* (Ako bi došao kakav bogougodnik da mu služi, iz strahopoštovanja koje ulijeva ne bi smio pogledati u njegovu fizičku pojavu) ukazuje na prisustvo oholosti, samoljublja kod šejha San’âna, čovjeka svjesnoga vlastitog znanja, godina žrtvovanja u sticanju, provođenju i širenju znanja pred njegovom golemom sljedbom od četiri stotine učenika. U ovoj fazi njegove riječi u njegovoj svijesti pripadaju njemu kao stvorenom, on doživljava posebno sebe – posebno *mnoštvo* (četiri

²⁸ Poslanik Isa (Isus) bio je obdaren nadnaravnim darom (mudžizom) da liječi teško oboljele i oživljava mrtve.

²⁹ U nekim hadisima je spomenuto da je san dobroga čovjeka četrdeset i šesti dio poslanstva. Dva hadisa ovoga sadržaja pronašli smo u: Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevi, *Ramûz El-Ehâdis (Hadisler Deryası) I/II*, Istanbul 1982, pp 712; s. 209, (8–9. Prvi hadis prenosi Enes, r. a., a drugi Ebu Rezin, r. a.)

stotine njegovih učenika), i to izdvojeno od Stvoritelja. Dakle, bez obzira na stečeno i življeno znanje, on još uvijek ne posjeduje istinsku spoznaju Jednosti, niti uliveno znanje ka kojem ga kroz sljedeće stupnje napredovanja inicira san. Također, zamka prepoznavanja sebe kao ljudskoga bića izvan Boga i izvan Jedinstva stvorenoga i Stvoritelja, u ovim okolnostima može dovesti do toga da subjekt svjestan svojih vrlina, znanja i pobožnosti padne u zamku divljenja samome sebi, zamku probuđene taštine, oholosti, što je na korak pred jedinim neoprostivim grijehom u islamu – *širkom* – pridruživanje Bogu druga.

U pitanje šejh San'ānova sna Zijaija nas uvodi tumačenjem da je san odraz stvarnosti sanjača (b. 380–392), i zaključuje:

Uykuda olmayan analr bu sözi – Niceler uyku ile açıldı gözi (b. 393)

(Ko nije utonuo u san razumije ovu pouku – mnogima su se oči otvorile / mnogi su progledali / zahvaljujući snu.)

Hâbdur gafili bidâr kılan–'Âkılı vâkıf-ı esrâr kılan (b. 395)

(San je ono što budi usnuloga – što razboritome otkriva tajne.)

Ovim se stihovima nagovještava istinitost ili sudbonosno navješćenje sna s kojim počinje zaplet, trenutak u kojem glavni lik doživljava “bljesak”.

U snu “budni / osviješteni čovjek iz Sane” ugleda kako je došao u Rumeliju i u jednoj se rumelijskoj crkvi poklonio (učinio sedždu) pred *ikonom*.³⁰ Šejh San'ānova apstraktna Rumelija postaje mistički ili metafizički prostor drugačijeg načina ispovijedanja vjere, baš kao što je Bizantija u XII st. za muslimane Arabijskoga poluotoka predstavljala fizički prostor na kojem je ispovijedano inovjerje. Šejh je uznemiren zbog svoga sna, obuzet brigom zbog koje *može ostati bez duše (ili života), a ukoliko krene spašavati dušu, može ostati bez vjere*. (b. 412). Abdurrezâk pozva svoje sljedbenike da ga prate u Rumeliju, *jer zaljubljenome nije daleko ni Bagdad*, kako bi se zajednički osvjedočili u značenje njegova sna. (b. 416–418). Samim je snom šejh upućen na inicijaciju u stanje zaljubljenosti, i od toga momenta on je u stanju strepnje pred navješćenim putem, ali i stanju koje ga tjera da ode otkriti navješćene mu tajne

³⁰ Premda termin *put* ima značenje kumir, idol, kip, ikona, žena nadnaravne ljepote, ljepotica, predmet obožavanja, opredijelili smo se prevesti ga pojmom *ikona* sukladno praksi u pravoslavnim bogomoljama.

svjetove. U ovome dijelu i Zijaija nas stihovima o transformacijama koje nastaju zbog ljubavi, priprema da razumijemo novo stanje, novi put kojim kreće šejh San'ân. Na odlasku – motiviran ciljem da što prije doživi otkrovenje navješćene mu tajne, putuje bez odmora, bez prekida, ispunjen poletom. Došavši u prijestolnicu – šejh pogleda prema dvorcu Bizantinskoga cara i tu ugleda prelijepu zavodljivu djevojku u koju se zaljubljuje, štaviše gubi razbor kao svako drugi ko je ugleda. Jasno, njegova "ikona" je izvan fizičkoga i metafizičkoga prostora crkve, obilježena svojim vjerozakonom, Isaovim naslijeđem, vjerozakonom Ljubavi. Zanimljivo je da je termin *tersa* – kršćanin, kršćanski svećenik prema Irakiju simbol duhovne istine i prefinjene spoznaje, koje lošu narav mijenjaju u dobru. Pojam *tersa-beççe*, u doslovnome značenju: mladi kršćanin, dijete svećenika, simbol je ekstaze date od Boga, duhovnoga lijeka koji iz duhovnoga svijeta biva spuštana na ljudska srca.³¹

Nakon prvoga pojavnog susreta u kojem je Ljepotica³² čašom Ljubavi opila zaljubljenog, susreta pri kojemu je zaljubljeni u potpunosti izgubio sposobnost rasuđivanja i slijeđenja slobodne volje i došao u stanje opsjednutosti, potpuno se potčinjavajući volji Ljubljene koja ga sad pali vatrom ljubavi, tako da šejh gubi svaki trag stare slave i svih ostalih osobenosti; ona je *poricateljske kose naciljala prema njemu, i porobila njegovu vjeru* (b. 532). *Abdurrezzak je ugledao svoju Voljenu, i Abdurrezzak je napustio svoju vjeru.* (b. 534)

Logički, vizualnim osvjeđenjem, viđenjem nečega prestaje stanje vjerovanja i pretvara se u stanje osvjeđenja, znanja, sigurnosti u egzistenciju viđenoga:

Od Nje je poricanje preuzeo i vjeru svoju dao, život bi dao ako bi Ljubljenu ugledao. (b. 535)

Viđenje Ljubljene je bilo trenutno, kratkotrajno stanje, i zaljubljeni je spreman dati život da je ponovo vidi, svjestan da mu valja prijeći još dug put da ostvari mogućnost stalnoga gledanja, prisutnosti, Blizine i odobrovoljenja Voljene da prihvati sjedinjenje.

Nerealiziranu, štaviše još i neizrečenu i nedokazanu ljubav prati silna tuga, patnja i bol:

³¹ S. Uludağ, *Tasaffuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, Istanbul 1995, pp 604; str. 526.

³² Pojmove Ljepotica, Ljubljena, Voljena, Draga – bilježimo velikim slovom budući da ovi pojmovi označuju Boga. Također, i pojam Ljubav bilježimo velikim slovom kada smatramo da se radi o Istinskoj (Božijoj) ljubavi.

Ljubav prema Ljepotici mu je probila jetru, i jecao je i plakao poput naja.
(b. 543)

Stanje zaljubljenoga opjevano je u gazelu u kojem Zijaija autorsku poziciju ustupa svome glavnom junaku.

546. *Din i iman ja sam dao za nevjerstvo solufa Voljene,
Kad bih Milu opet ugledao, ja bih život dao drage volje.*
547. *Čašu sam ljubavi ispio, i s pameti smetnuo
Zavjet što ga na skupu u prabitku bijah položio.*
548. *Tako ti vjere, asketo, pokaži mi samo gdje je
Posrebrena mi ikona, inovjerka, bezvjernica.*
549. *O ikono, tako ti Isaa koji ono mrtve oživljava,
Usmrti me, uzmi moju dušu, izbavi me tog za Tobom bola*
550. *Zijaijo, moje bolne riječi uputu i razgalu daruju,
svi u vatru Ljubavi što padnu, nek moj Divan oni pročitaju!*

Dok šejh jeca i tuguje u svojoj čežnji i neizvjesnosti, da li će Voljeno Biće uzvratiti ljubav i prihvatiti da on bude u Njenoj (Njegovoj, Božanskoj blizini), šejhovi učenici posmatraju njegovo stanje; pokušavaju ga odgovoriti od puta na koji je stupio, tješe ga, međutim njegova osvjedočenost u ukazanu ljepotu Voljenoga Bića mu ne omogućuje povratak na put kojim je ranije hodio:

564. *Uzdisao je spominjući svoju gazelu, riješio se svoje časti i gordosti.*
566. *Kad bi ga prijatelji upitali šta ga boli, on bi pokazivao ranu
na svome srcu*
567. *Ako bi ga posavjetovao neki čovjek od njegovih sljedbenika, čvrsti
šejh ne bi na to obraćao pažnju.*
568. *Umjesto da se Draga smiluje na njeg i da zaplače, njegovi prijatelji
su se nad njim sažalili i plakali.*
569. *Na jednu stranu beskonačna patnja zbog Voljene, na drugu stranu
sram pred savjetima prijatelja.*

Šejh i njegovi sljedbenici sada pripadaju različitim svjetovima: on je zagazio na Put Ljubavi, pripadnik je vjere metafizičke Ljubavi na

koji ga je dovelo osvjedočenje u Ljepotu, a oni žive vjeru u pojavnome svijetu, što će dovesti do razilaženja učitelja i učenika:

572. *Čvrsti šejh se pretvorio u monaha, i u času postao sljedbenik svećenika (crkve) Ljubavi.*
573. *On svoje sljedbenike nije usrećio duhovnom uputom, svojim učenicima nije uslišao želju.*

* * *

580. *Nije pronašao lijeka za svoju patnju, dao je srce Voljenoj, i napustio prijatelje.*
582. *Tako je lud onaj koji ljubavi dopadne, na dušu se namjeri, i vjeru ubije.*
583. *Ona je nevolja, zna to onaj koji od nje pati, ne misli da (svaki) neznanica greške može znati.*
584. *Ukoliko si dostojan prašine patnje, zaljubljeni, srce će prašinu prepoznati.*

Sljedbenici šejha San'âna kroz razgovor pokušavaju odvratiti svoga učitelja od puta na koji je stupio:

665. *Jedan od prijatelja šejhu reče u jednom trenu, o šejhu našeg vremena, učini tevbu.³³*
666. *Učinit ću tevbu zbog toga što sam bio šejh, i učinit ću tevbu zbog svoje slave, časti i gordosti.*
667. *Jedan mu reče: Otkrivaatelju tajni, saberi se i obavljaj namaz bar redovni.*
668. *Kamo sad Mihrab-obrvice njene, pa da na namazu vi vidite mene.*
669. *Spusti glavu na tle jedan od murida, veleć: hajd na sedždu, šejhu iz Harema.*
670. *Gdje je sad ikona kojoj sedždu činim, ne mislite da se te ikone klonim!*
671. *Jedan veli: kamo sreće kad bi musliman postao, i za svoja djela ti se pokajao.*
672. *Odgovori: već se uistinu kajem, što još davno prije ja nisam zaljubljen.*
673. *Jedan veli hej ti što si šejh ljudima, šejtan te zaveo na svojim putima.*
674. *Kamo sreće pa da i sad dođe, pa da opet zavođenje prođem.*
675. *Da ja vidim srebrenu ikonu, da pogledam vladaricu mednu.*

³³ Učiniti tevbu – pokajati se za grijeh ili nevjerstvo.

* * *

678. *Jedan veli: Svi tvoji prijatelji, tuguju za tobom, u patnji stameni.*
 679. *Odgovori: nek mlada kršćanka bude vesela, šta me briga za patnje drugoga.*
 680. *Jedan reče: Hajde s nama do Svetog Harema, čekaju te tvoji prijatelji od iskona;*
 681. *Odgovori: kako mi je druga ona nevjernica, ako nema Ka'be, tu mi je crkvica.*

* * *

696. *Rekoše mu: Kamo ti štap u rukama, čini se da se ti na njeg ne oslanjaš.³⁴*
 697. *Odgovori: Štap nije potreban neposlušniku, "Ko se ne pokorava nek ostavi štap."*
 698. *Pošto savjeti nisu djelovali, preduzeli su mjere da napuste šejha.*
 699. *Svi su kazali hajmo ga svi napustiti, pa ćemo šta se iza kulisa krije vidjeti.*
 700. *Prepustimo Bogu o njemu odredbu, pogledajmo kakvu će imati sudbinu.*
 701. *Da vidimo kako će nebo stvari okrenuti, šta se na vidjelo treba pojaviti.*
 702. *Ako je pojavno sklon ikoni, ako je pametan, ko zna šta je suštinski.*
 703. *Pametan je ko je omiljen kod ljudi, poput pisma nek ne gleda greške, mahane drugih.*
 704. *Na ovome svijetu ljudska je vještina da ne gleda tuđe grijehe i mahane.*
 705. *Neka tačkom što pokriva ukloni sramotu, neka bude poput skuta, pokrova sramota.*
 706. *Ne budi otpad što sramote otkriva, svoju sramotu (grešku) vidi, neka ti bude pouka*

³⁴ Štap je bio obilježje i poslaničke tradicije: Ibrahima, Musaa (jedna od Musaovih mudžiza bila je njegov štap koji je, pretvorivši se u zmiju, progutao djela faraonovih čarobnjaka), Sulejmana (koji se, kada ga je smrt zatekla, našao u hramu oslonjen na štap koji su crvi bili rastočili i tako upozorili na Sulejmanovu smrt); v. *Kur'an* 34/14, Korut, str. 429), a štap je nosio i poslanik Muhammed, mir s njim. Štap se spominje kao predmet karakterističan za dervise. Naime, dervisi su obično, a za vrijeme putovanja neizostavno, nosili štap kao predmet na koji su se mogli osloniti, ali i kao oruđe kojim su se mogli koristiti u određenim situacijama. Otuda se susreće i pojam *tarikatski štap*. Nerijetko, licemjeri se također služe štapom: kako bi se svojom vanjskom pojavom prikazali pobožnjacima; U jesevijskoj tradiciji tarikatski štap potiče od Hidra. Ovaj simbol štapa možemo odgonetnuti i preko jednoga Junusova stiha: *Sana erden asa gerek bu yolda, Dayanırsan asaya dayanırsın* (Tebi je na ovom putu potreban štap od Bogougodnika, ako se na nešto možeš osloniti, onda je to taj štap.) Usp. S. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, str. 55.

Slijedi faza u kojoj se šejh identificira sa psima³⁵ pred kapijom Ljubljene:

735. *Ako nije dostojan krasotice, zaljubljeni je gori čak i od psa.*
 736. *Mlada krčmarica ga ne bi ni pogledala, ne bi kazala ni čovječe, jesi ti pseto.*
 737. *Šta ako nije gledala u tog putnika, pa ne prilazi anđeo tamo gdje su psi.*
 738. *U golemoj patnji bijaše pir ovoga svijeta, postade poput krepanoga pseta.³⁶*
 743. *Djevojka ga nikako nije gledala, za šejha je "moj cuco, moj pas," govorila.*
 744. *Bio je bijedan i ponižen poput pseta, niko ga nije gledao koja je bio sirota.*
 745. *Ko bi ga čuo kako plače, samo bi se nasmijao, psi laju, karavane prolaze – samo bi kazao.*
 747. *Napustiše tada ovog smušenoga, prijatelji mu rekoše da je pas iz pustinje.*
 748. *O ti koji posmatraš dragulje govora, nemoj me grditi zato što ubijam psa.*

* * *

Teški momenti koje preživljavaju glavni junaci mesnevidja, generalno, "dekorirani" su opisima jeseni, doba umiranja i svehnuća prirode. Šejh je već u potpunosti slomljen, blijed (v. b. 750–795). Kad nam se već čini da je dosegao do krajnjih granica poništenja ličnosti, gubitka poštovanja, prilazi mu djevojka, i umjesto da mu pruži utjehu, ona ga grdi:

³⁵ Pas (Kitmir) simbolizira osobu koja još nije inicirana u tarikat, ali je u društvu sufija. Naime, Kitmir je pas sedmerice spavača spomenutih u suri Kehf (Kur'an, XVIII) i činjenica da je on kao pripadnik druge vrste stvorenog – samim prisustvom uz sedmericu pravovjernih stekao božansku nagradu ravnu nagradi koju imaju sedmerica bogougodnika. Otuda u tesavvufskoj književnosti pas veoma često simbolizira zaljubljenog koji stoji pred vratima Ljubljene, odnosno derviša / murida koji vjerno čeka na pragu svoga duhovnog učitelja, šejha, muršida. Zadatak Ljubljene (Boga ozrcaljenog u biću savršenoga učitelja, muršida koji je dostigao Jedinstvo) je preodgojiti ili ubiti psa. (Usp. S. Uludağ, *Tasaffuf Terimleri Sözlüğü*, 315)

³⁶ Frazem koji stoji u izvorniku 'iğne yutmuş ite / maymuna / dönnek' (registriran u turskom žargonu) s globalnim značenjem postati smoren, iznuren i oslabiti – prevodimo našom frazeološkom sličnoznačnicom – *postati poput krepana pseta*.

808. *Pravila se nevjешtom bizantinska ikona, pravila se da ne zna, a zapravo je sve znala.*
809. *Bila je puna koketnosti i zavodljivosti, nije joj bilo ravne po tankočutnosti.*
810. *Reče, o starče, otkud si došao, što si se u more nedaća bacio?*
811. *Šta se zbilo da ti je snage ponestalo, da si k'o um i strpljenje i obraz izgubio?*
812. *Ti si starac nezreli i glupi, istina je da si neznalica potpuni.*
813. *Kad si se vinom ljubavi opio, kad si se s nedaćom ljubavi zbližio?*
814. *Zar priliči da asketa bespotrebno luta oko kršćanskoga dvora?*
815. *Jesi li ti leptir u odnosu na svijeću moje ljubavi, šta ti bi, gdje ti je razum, jesi to ostao bez pameti?*
816. *Pri tebi nema ni truna pameti i opreznosti, starče, ti praviš grube djetinjarije!*
817. *Kad ti je brada bijela, starče samrtni, šta ti treba da ti obraz pocrni?*

Šejh San'ân otvara dušu pred svojom Voljenom, moli za ljubav:

820. *To što me ludim učinilo, samo si ti, što mi je srce u ruine stvorilo, to si ti.*
821. *Razdvojenost od tebe dušu mi oslabila, i ovu patnju mi u opsjednutost pretvorila.*
822. *Smiluj mi se, vladarice, nasilje ne čini, ja sam rob u tvome hramu, nemoj me uništiti.*
823. *Tvoje su oči kradljivice dragocjenosti iz srca, istina je da su strijele tvog pogleda ubojite.*
824. *Ljepote ti, ti me nemoj uništiti, čak da me, primjerice, obavezno ubiti.*
825. *Ili mi, djevo, vrati srce, ili mi, života ti, budi saputnica.*
826. *Ja izražavam pokornost, a ti se uznosiš, i ti si kao i tvoj pogled pronicljivi postala izdajica (smutljivica).*

* * *

838. *Isa je rubin tvojih usana, kršćanko, ako nas on smatra živim, čemu tvoji živi?*
843. *Lišen sam srca, nemam više strpljenja ni snage, i na čitavom svijetu više nemam druga.*
844. *Kad mi ne bi pružila vodu sjedinjenja s Tobom, od vatre moje ljubavi sažgao bi se ocean.*

845. *Od bola za Tobom moje suze su postale kiša, bojim se da će kasnije nastati bujica pomamna.*

Potom Zijaija iz pozicije šejha San'âna izriče gazel koji završava stihom:

Bolom zbog odvojenosti od Tebe umorila si bolnog Zijaiju, i ponovo mu dala život, prihvati da si Ti Mesih. (b. 860)

Ljepotica ga ponovo odbija:

866. *Neprekidno moliš za sjedinjenje samnom, i činiš se samo dostojnim tuge.*
 867. *Ja sam vladarica ovoga svijeta, a ti si najponiženiji među ljudima, zar su jednaki rob i gospodar svijeta.*
 868. *Ne može biti jednak posjednik krune i trgovac, vladar i građanin ne mogu biti u istoj ravni.*

* * *

871. *Pusti se djetinjarije, stari nitkove, pripremi sada samo ćefine za sebe.*
 872. *Za ljubav je potreban konjanik sa polja bojnoga, potrebna je razumna i lijepa osoba.*
 873. *Tvoj dah je studen, hladne su ti riječi, sve što činiš je ledeno, tebi ne priliči.*
 874. *Zar bi se moje srce ikad za tebe moglo zagrijati, kad pri tebi tolike su studeni.*

Šejh odgovara da su zaludne riječi djevojčine, jer njega je već uništila ljubavna bol, i da su u ljubavi jednaki mladić i starac, jer ljubav djeluje na srce (b. 876–877). Sada djevojka postavlja četiri uvjeta kojima će dokazati da se preobratio:

880. *Napusti islam, šejhu smireni, da bi postao postojan u kutku spokoja.*
 881. *Čovjek se mora poistovijetiti sa svojim Voljenim, mora biti posramljen u ljubavi prema Voljenom.*
 882. *Ko nije pristao uz vjeru svog Dragog, nema sumnje da mu Dragi neće pokazati naklonost.*

* * *

888. *Reče: ne mogu ti svoje srce predati, ako nisi spreman četvero učiniti.*

* * *

891. *Uistinu od četiri uvjeta jedan je da se bez straha pokloniš pred ikonom.*
 892. *Uz to da u vatri Kur'an zapališ, da se od vatre patnje za mnom izbaviš.*
 893. *Da u žudnji za mojim usnama vino³⁷ ispiješ, i da se ljubavlju potpuno opiješ.*
 894. *Položi zavjet, zakuni se vjeru prihvati, da zbog ljubavi možeš staru vjeru ostaviti.*
 895. *Kad je starac čuo ovaj prijedlog, stanje njegovog čistog duha se pogoršalo.*
 896. *Reče u žudnji za usnama Voljene: Ispit ću vino makar otrovno bilo.*

Ljubljena poziva šejha na pijanku i sama mu dodaje čašu vina:

920. *Postade mahmuran od te čaše iz prabitka, posilni svojoj duši sklonoj zlu.*
 922. *Kad je ispio nekoliko čaša vina, potpuno je izgubio strpljenje i snagu.*
 923. *Kad je čašu vina bio ispio, potpuno je Kur'an već zaboravio.*

Ispijanje vina za Ljepoticu nije dovoljan dokaz odlučnosti šejha da se preobrati:

929. *Kako je bio potpuno opijen čistim vinom, izgubio je i milost, baš kao i strpljenje.*
 930. *Ona mlada djeva bijaše lica srebrena, posegnuti za njom ushtjede starina.*
 931. *Razljuti se silno istog trena djeva, šta to sada znači, starino nesretna?!
 934. *Vinom nisi zaslužio sjedinjenje, uz ovo će šerbe još vode da teče.*
 935. *Pošto ja islam ne priznajem, sjedinjenja neće biti dok god si te vjere.**

Tada prihvaća promijeniti vjeru, dakle i formalno pristupa drugačijem načinu ispovijedanja, štaviše, pristaje spaliti Kur'an. Ovdje je sasvim jasno da je savršeni duhovni učitelj – *muršid-i kamil* prikazan u liku djevojke koja ga potiče na “promjenu vjere”; njegova vjera će ispijanjem vina poprimiti drukčiju formu: to je *vino* koje *asketu* pretvara u *ludog od ljubavi*.

Činom *spaljivanja Kur'ana* šejh San'ân spaljuje granicama ljudskoga uma stečenu percepciju Istine.

³⁷ Vino – piće koje se ispija s usana Ljubljene, odnosno nauk koji se stiče od Savršenog Učitelja; preko savršenog učitelja prenesena Božija uputa.

Djevojka odgovara da je zaslužio sjedinjenje i da sada može mirno spavati.

Ovdje Zijaija pjeva poučni spjev o štetnosti i pokuđenosti vina koje je Šerijatom zabranjeno (b. 955–1007).

Šejh odlazi u crkvu; pred svećenicima spaljuje derviški ogrtač i opasava *zunnar*, “pa zar bi bilo čudo da šejh San’ân iz ljubavi prema kršćanki postane redovnik” (b. 1028).

Obraća se Voljenoj:

1031. *Učinio sam sve što si naredila, bol za tobom u mome srcu još si jače rasplamsala.*
1032. *Ljubav za tobom je od vjernika nevjernika načinila, tvoja ga je ljubav na kraju u idolopoklonika pretvorila.*

* * *

1039. *Dobra djela, asketizam, dobročinstvo i čvrsta vjera – sve je to nestalo zbog nade u sjedinjenje s Tobom.*
1040. *Neću osjećati žudnju za njima, ako je na kraju sjedinjenje sudbina.*
1041. *Moj prijatelj je na drugom mjestu, pa dvojstvo ne postoji, radi sjedinjenja treba se od svijeta odvojiti;*
1042. *Moja je duša usplamtjela vatrom razdvojenosti od Tebe – čemu ova daljina, Sultanijo jedina.*
1043. *Čempresu, oslobodi me tuge, blagodeću sjedinjenja s Tobom obraduj moje srce.*

* * *

1048. *Šta i ako se nadam sjedinjenju, pa bolesnici žele zdravlje.*
1049. *Mjesecolika, izgorio sam u vatri razdvojenosti od Tebe, pomози mi, poprskaj me vodom iz rijeke sjedinjenja s Tobom.*
1050. *Iz vatre može izbaviti voda sjedinjenja, prosto bilo, nek ide glava, ali nek ne ide ljubav iz glave.*
1051. *Želim da do sjedinjenja s Tobom dođem svojom požrtvovanošću, ili da povrh Tvoje ulice dadem glavu.*

Premda je šejh San’ân odavno bio prošao put i praksu racionalnog znanja, on je na svome novom Putu Ljubavi na samome početku: može se pretpostaviti da iz perspektive onih koji se još nisu oslobodili svijeta racionalnih spoznaja inicijacija u svijet Ljubavi predstavlja golemo dostignuće. Međutim, tek ovdje u svijetu duhovne Ljubavi nastupa period teških kušnji, patnje, jer iako se Ljubljeni pokazao pred

zaljubljenim, On još uvijek nije dao pristanak da Mu zaljubljeni priđe, da bude u Njegovoj blizini. Biti svjestan apsolutne ljepote Ljubljenog, osvjedočen u tu Ljepotu, i nemati pristupa Ljubljenom, puno je teže nego li slutiti je u svijetu racionalnih spoznaja. Otuda ovo stanje Šejh San'ānovo Zijaija opisuje i stihovima:

1062. *I dok se nada vinu boje erguvana,³⁸ on guta krv, usud mu je beznade.*
 1067. *Najprije mu pruža čašu, ali mu u njoj daje otrov ubojiti.*

* * *

Bizantinska princeza od starca traži vjenčani dar (mehr), kao posljednji uvjet za sjedinjenje.

1074. *Ko ne da mehr (vjenčani dar) ne može posegnuti za mojim suncem, zar je svaki pijanac zaslužan da se sjedini samnom?*
 1075. *Ukoliko osim suza na tvome licu boje zlata nemaš srebra i zlata, ne nadaj se dobru.*
 1076. *Tako je običaj od prabitka, ukoliko nema srebra i zlata, nema ni sjedinjenja.*
 1077. *Ljepotici nikako nije vrijedna istina (istinska spoznaja), ono što je za nju vrijedno jeste srebro i zlato.*
 1078. *Ako nemaš srebra i zlata, šejhu jedinstveni, ona suncolika je u skupini onih koji su sami.³⁹*
 1079. *Mirno je posmatraj kao sunce nebesko, neka tvoja žudnja bude još jača, da konačno bude kao jutarnje sunce.*

* * *

Šejh nema imetka kako bi ju darovao, a strpljenje u žudnji ga potpuno izdalo:

1082. *Reče joj: Ti što si poput kipa srebrena, spalila si me, i nemoj pustiti da još gore gorim.*
1083. *Istini za volju, moj pokretni čempresu, ja nikada nisam bio sklon imetku ovosvjetskom.*

³⁸ Erguvan je ukrasno stablo sa tamnoružičastim cvjetovima koje cvjeta u aprilu. Legenda kazuje da je cvijet ovoga stabla bio bijel, do trenutka šehadeta (mučeničke pogibije) četvrtog halife Alije kada su cvjetovi erguvana primili boju njegove krvi.

³⁹ Pjesnik upotrebljava termin *ehl-i tecrid*, što označava i skupinu koja je srcem prekinula veze sa svim ovosvjetskim i okrenula se isključivo Bogu.

1084. *Ti si na ovom svijetu i moj imetak i moje bogatstvo, Ti si mi danonoćno u mislima i u mašti.*
1085. *Dabogda ja ne imao dinara ni dirhema, jer Ti si na ovom svijetu sve što imam.*
1086. *Gdje je Tvoje obećanje, kamo Ti iskrenost, de, nemoj me smatrati zaslužnim vatre razdvojenosti.*

* * *

1089. *Učinila si da me omađija legenda o Tebi, učinila si me Medžnunom u Tvoj lejlinski soluf (opsjednutim za Tvojim crnim solufom).*

* * *

1093. *Ružo iz ružičnjaka dobročinstva Božijega, od mene je glavu okrenula skupina čudorednih.*
1094. *Prijatelju, žedan sam šerbeta Tvoje ljubavi, Prijatelju, ja sam neprijatelj sam sebi.*

Tada mu Ljubljena daje zadatak da godinu dana služi kao njen svinjogojac.

1099. *Ako nemaš mehra, na kraju krajeva, pazi moje svinje bar godinu dana.*

* * *

1102. *Tada ćeš postati dostojan sjedinjenja sa mnom, zaljubljeni, ponovo ćeš početi živjeti.*

Gojenje svinja simbolizira preodgajanje jastva sklonog prizemnim strastima, kako to pojašnjava i Zijaija.

1129. *Ova je ljubav mnoge starce mladićima učinila, ova je ljubav od šejha svinjogojca napravila.*
1130. *Ko je dostojan najbolje Ljubavi, pa zar pazi na čast i ugled zaljubljeni.*
1131. *Šejh je postao predvodnik na putu Ljubavi, postao je čuvar svinja svoje Drage.*
1132. *Primio je naredbu Ljepotice tog trena, odmah je otišao hraniti svinje.*
1133. *Stigla ga je sada kazna za prošle grijehe, pristao je hraniti svinje.*
1134. *Ko nije sposoban da ispoštuje naređenje Voljene, taj ne može ostvariti pravo da se sa Krasoticom sastane.*
1135. *Da godinu punu hrani svinje, svojevóljno pristade taj starac vrijedni.*
1136. *Čovječe što Put slijediš, gledaj okom razuma, u tvojoj prirodi je poredano mnoštvo svinja.*

1137. *Loša narav je svinja, bistri čovječe, što se u pustinji tvoga tijela sređuje.*
 1138. *Ne misli da kažem da je San'ân miran kao čuvar svinja u pustinji nevolje.*
 1139. *Brojni su drugi ljudi bili svinjari, pustinja srca je prepuna svinja.*
 1140. *Ko ne zna za unutarnje svinje (svinje srca), ne grdi ga, nije putnik na Putu.*
 1141. *Ako svaki slijepac ne može vidjeti svoju nutarnju svinju, sljedbenici Puta Ljubavi mu to ne zamjeraju.*
 1142. *Onaj koji junački uđe u sferu Ljubavi, taj brojne svinje hrani bohemski.*
 1143. *Ljubavlju ubij svoju nutarnju svinju, ona je zapreka na putu prema sreći sjedinjenja.*

Ovdje se Zijaija kratko vraća na sljedbenike koji su napustili svoga učitelja i pravi digresiju pričom o licemjeru Rejhanu koji se prikazivao bogougodnikom. Neznalice su ga hvalile, ali šejh Abdurrezâk odmah prozreo. Autor se zatim vraća na razgovor šejha San'âna i jednoga njegovog sljedbenika:

1188. *Njegov šejh je patio za onom slatkom dragom, a on je hodao tužan zbog boli šejhove.*
 1189. *Došao je šejhu i kazao: Učitelju čisti, pošto te je uništila ljubav prema kršćanki,*
 1190. *Nema lijeka ni nama ni tebi, mi odosmo na put, šta ti naređuješ?*
 1191. *Ako te mogu služiti, reci mi, tvoji čisti prijatelji odoše ka Kabi.*
 1192. *Starče povijeni, nama ne pristoji u tvojoj se službi pokrstiti.*
 1193. *Kako da počinimo stvari neprihvatljive, daj nam barem dopuštenje da idemo.*
 1194. *Nemamo snage da gledamo šta radiš, zapravo, mi smo namjerili krenuti.*
 1195. *Pogleda zarobljenik u pustinji ludosti, pa reče nemojte me rastuživati i smarati.*
 1196. *Vama i meni nema lijeka, meni je, prijatelji, moja patnja dovoljna.*
 1197. *Od vaših riječi srce mi se cijepa, pustite me, to je oporuka i volja Božija.*
 1198. *Što mene pitate, jeste li vi sužnji, ne mogu vam kazati ostanite, pa zar ste još uvijek tu;*
 1199. *Sve dok u mom tijelu ima duše, neka nemam drugog doma do crkve.*
 1200. *Ako sam daleko od muslimana, meni je dosta boli zbog djevojke nevjernice.*

1201. *Vi ne možete samnom prijateljevati, jer vi još ne znate slast ljubavi;*
 1202. *Da ste spoznali Ljubav za Dragom, svi vi biste se samnom udružili;*
 1203. *Otkako je sve stvoreno iz četiri elementa, Draga je učinila da budem u bezizlazju;*
 1204. *Nemojte grditi ovo slomljeno srce, ne znate šta će se na kraju s mene zbiti.*
 1205. *Ako tamo neko od prijatelja za mene upita, recite pravo, kažite onaj obezglavljeni,*
 1206. *Ostao je u zemlji uspomena, sirot i srca ranjena, zgazila ga duga kosa Dragina;*
 1207. *Recite, ono more znanja skrivena, mirno je u siromahu iz svijeta ništavna*

Ovakva promjena bila je provjera odanosti šejhovitih sljedbenika. Zijaija propituje prijateljstvo, odanost i iskrenost u prijateljstvu i sljedbi:

1226. *Ne može ti biti prijatelj onaj koji milosrđa nema, za tom trpezom reci koju riječ o prijateljstvu.*
 1227. *Prijatelj je onaj ko ti pruži ruku i svoju glavu je spreman da dadne, kada ti nevolja na glavu padne.*
 1228. *Kad ti se obje ruke zateknu pod kamenom, pruži ti zaštitu i obje ruke izvadi.*
 1229. *Falični su oni koji pokazuju prijateljstvo za trpezom, većina njih postanu neprijatelji kad se za to ukaže prilika.*
 1230. *Na ovom svijetu je puno prijatelja za trpezom, ali u teškom momentu, kojeg li čuda, svi se izgube.*

* * *

1235. *Na Kabu otišli prijatelji čisti, a ostavili samog šejha u Bizantiji.*

Od četiri stotine sljedbenika, izdvaja se samo jedan – koji ne bijaše krenuo u njegovoj pratnji, ali koji ga ni u odsustvu ne bijaše napustio:

1236. *Imao još jednog sljedbenika kod Kabe, pred kojim su bile otkrivene šejhove tajne skrivene.*
 1237. *Vodič, čistog pogleda, čovjek od vještine, častan, čisti dragulj, plemić među svijetom.*
 1238. *Čovjek priznat kod svijeta i u vremenu, neprestano izoliran u pobožnosti, u jednom uglu mesdžida.*

1239. *U kutku mesdžida uvijek boravio, ne bi li k'o luča vrijednosti stekao*
 1240. *Kad je na put krenuo njegov šejh stameni, taj sljedbenik ne bijaše spreman.*
 1241. *A kad su se oni vratili sa puta, on ih upita za šejha.*
 1242. *Sve mu potanko o šejhu ispričaše, šta je sve sudbina njegova.*
 1243. *Sve što mu se dogodilo od početka do kraja, kako ga je djevojka pod noge bacila.*
 1244. *Kako je vjeru za nevjerstvo Njenog solufa zamijenio, i kako je potom pastir svinjama postao.*
 1245. *Kazali šta su soluf i mladež taj učinili, hrku mu spalili, stanje mu je strašno.*
 1246. *Da je biser djevojčin⁴⁰ postao kradljivac (ili biser djevojka postala kradljivica), da je poharano njegovo srce, i strpljenje i snaga.*

* * *

1252. *Kada je sljedbenik te vijesti saslušao, svoje je oči suzama napunio.*
 1253. *Ten mu je požutio poput zlata žutoga, srce mu je golema tuga obavila.*
 1254. *Rekao je: Ko se tako nevjerno ponaša, uistinu taj niti je muškarac, niti je žena.*
 1255. *Onaj koji je uvijek nečiji prijatelj, taj mu u ovakvom trenu treba biti sapatnik.*
 1256. *Prijatelji, sad ste nečasno postupili, težak vam je teret bio ono što je šejh napravio.*
 1257. *Šta vi znate kakva je to žudnja za šejha, vi pojma nemate koja je u tome istina.*
 1258. *Ako čovjek treba biti sljedbenik iskreni, onda mora biti dostojan načina na koji ga učitelj vodi.*
 1259. *Mrcina ljudska nikako ne može biti sljedbenik, zapravo on ne može biti ni nula ništavna.*
 1260. *Kako da mrcina od sljedbenika čovjek postane, kakav ima odgoj, a ovdje mora biti odgoja.*
 1261. *Onaj koji svom prijatelju nije prijatelj u svakoj nevolji, dabogda nemao spokoja, poput čempresa.*
 1262. *Muška tetka koja ostavi prijatelja, pogani muškost svog ogrtača.*

⁴⁰ Ukoliko sintagmu *turre-i duhter* shvatimo kao pravu prisvojnost, odnosno prevedemo sintagmom "biser djevojčin" – i budući da na osnovu iskustva drugih tekstova divanske poezije biser simbolizira ženski spolni organ – iz ovoga polustiha možemo razumjeti da je potpuno iscrpljen i iznemogao od želje da se sjedini s njom.

1263. *Nemate srama, pa koja je to grehota, kaže onaj ko poznaje Istinu i ko je Istinitom vjeran.*
1264. *Ne priliči da budete tako licemjerni, zar ne bi bilo bolje da ste valjani.*
1265. *Prijatelj treba pomagati prijatelja, ako je njegov prijatelj, naprimjer, slab.*

* * *

Na kritike odanoga sljedbenika ostali pronalaze izgovore:

1275. *Rekoše svi: "Tako nam Gospodara, koliko smo mu puta dobro učinili.*
1276. *Dišimo jednom dušom, budimo suputnici i prijatelji, u tuzi i radosti prijatelji i sapatnici.*
1277. *Napustimo asketizam i budimo osramoćeni, napustimo vjeru, budimo inovjerni.*
1278. *Svi mi smo se pokorili njegovoj odluci, on nas je odbio, postali smo slobodni.*
1279. *Jedna duša nije s nama disala, suštinu smo vam kazali cijelu."*
1280. *Reče prijateljima učenik odani – "Eh, da ste Istine bili dostojni.*
1281. *U Božijoj kući da ste zavapili, da ste iskreno svoja htijenja kazali.*
1282. *Da ste ruke u molitvi u Božijoj kući raširili, i da ste za vašeg šejha zamolili.*
1283. *Nadam se da bi Uzvišeni Bog odmah oprostio šejhove grijeha.*
1284. *Ostavili ste se upućivanja molitve Opskrbitelju, okrenuli ste se od Kuće Božije.*

Tada se, pod utjecajem odanog sljedbenika i ostali povlače u izolaciju, kako bi molili za oprost grijeha svoga šejha.

1318. *Četrdeset dana i četrdeset noći su proveli, i molitve Bogu ponovo činili.*
1319. *Nikako ni trunke nisu jeli, ni oči svoje snu prepustili.*
1320. *Hljeb nisu gledali, makar luna bio, vodu nisu pili, makar Kevser bio.*
1321. *Samo su ponizno molili i plakali, strijela uzdaha je u tom trenu pogodila cilj.*

Vjerni učenik usnije poslanika Muhammeda, u snu traži zgovornništvo za svoga šejha, i tada izravno od Poslanika doznaje da mu je oprošteno, što prenosi ostalim učenicima:

1370. *Reče, radosna vijest za Abdurrezâka, prihvaćen je kod Uzvišenog Stvoritelja.*

1371. *Bog je primio njegovo pokajanje, učinio mu je dobročinstvo, Poslanik mu je pružio zagovorništvo.*
1372. *Kad ih vijest ova obradova, svi se šejhu uputiše*
1373. *Imamo puno grijeha, Bože naš, svugdje uzdišemo zbog svakog našeg grijeha.*

Bjelodano je da se šejh San'ân pokajao i da je njegovo pokajanje primljeno. On odlazi, a kako se baš tad navršila godina njegove službe, lijepa kršćanka ga traži kako bi ispunila svoje obećanje. Tada usnije san, na osnovu koga spozna je ljubav u sebi, ispunja se svjetlom istinske vjere:

1449. *Ljubav nanosi istinski tugu zaljubljenome, ali ona djeluje i na Ljubljenoga.*
1450. *Ako je nečija ljubav iskrena, ona će nesumnjivo učiniti da Voljeni postane zaljubljeni.*
1451. *Ne smatraj da je sve stvoreno zaljubljeno, ljubav je ona što od Ljubljenog zaljubljenog stvara.*
1452. *Ljubav prema dragome samo je sredstvo – ono je vozilica do Božanske Ljubavi*

Gubi fizičku snagu, počinje slabiti, nestrpljiva je, konačno odlučuje krenuti na put. Uslijedit će njeno putovanje koje će je fizički potpuno iscrpiti. Susreće se sa šejhom; pred njim prihvaća vjeru u Jedinoga Boga; kaje se za svoje grijeha i sve vrijeme koje joj je preostalo – u fizičkoj boli – provodi u molitvama, te umire.

3.3. Odgonetanje odricanja (*terk*) kroz priču o šejhu San'ānu

Krenemo li ovdje za našom pretpostavkom da je kroz ovu priču i lik Šejha San'āna ispričano duhovno putovanje, napredovanje duhovnoga putnika, onda nam se nameće pitanje: kako i zašto je naš glavni junak napustio svoju Ljublenu baš u trenutku kada se završio rok njegove službe na koji se zavjetovao? Ako pretpostavimo da je moment njegove inicijacije na put Ljubavi oslikan njegovim snom u kojem se klanja pred ikonom, i da biva iniciran kao asketa, pobožnjak, zahid, koji je već napustio sve ovosvjetske blagodeti, imetak, slavu, zarad vječnoga svijeta, ahireta (*terk-i dūnya*) – a njegov odlazak na put prema Bizantiji, kojemu slijedi odricanje svetosti kojima je do tada bio predan (pijenje vina, spaljivanje Kur'ana, opasavanje zunnara), tumačimo kao presliku

njegova odricanja od Dženneta i svih džennetskih blagodeti, jer mu je dostatna Božija Ljepota (*terk-i ukba*), što je stepenica svojstvena onima koji su doživjeli spoznaju (*arifima*); kad ga napuste svi njegovi učenici, kad ostane sam on – za Ljubljenu odgaja svinje (u sebi) i u tom procesu on napušta sebe (*terk-i hesti*) te postiže utapanje u Apsolutnoj Istini, da bi, nakon što su primljene dove njegovih učenika, za zadobijeno zagovorništvo poslanika Muhammeda mogao pristupiti najvišem stupnju napuštanja (*terk-i terk*) gdje upotpunjeni znalac (*arif*) u umu i srcu postaje lišen i poimanja o lišavanju. Još jedna mogućnost čitanja ovoga teksta, kroz poimanje napuštanja, jeste da on u trenutku inicijacije jeste zahid koji napušta sva ovosvjetska dobra (*terk-i dünya*) u trenutku kad se potčinjava Ljubljenoj i odriče svoga dotadašnjeg nauka, pa sve do isteka roka koji mu je za odgajanje svinja dala Ljubljena, predstavlja njegov stupanj *terk-i ukba*; njegov odlazak s praga Ljubljene, po isteku roka, predstavlja stupanj *terk-i hesti* – napuštanja sebe i utapanja u Istinu (jer, sva njegova obilježja su sadržana u njegovoj ljubavi), dok je trenutak ponovnoga susreta kad Ljubljena prihvaća vjeru u Jedinoga Boga i potom umire, zapravo stupanj *terk-i terk* koji je kruna njegova napredovanja, u kojem on postaje upotpunjeni *arif*, kada u njegovu umu i srcu nestaje i lišavanja (odricanja, napuštanja).⁴¹

Ukoliko je cijeli proces šejh San'ânova zrijeanja oslikan u njegovom unutarnjemu svijetu, a šejh San'ânov put sve do trenutka napuštanja Bizantije (po izvršenom zadatku) slika teškog odgajanja ljudskoga bića (nefsa) kroz različite stupnjeve duhovnog napredovanja, onda se u tom preokretu oslikanom kroz "napuštanje princeze" može čitati kazivanje o iskustvu odricanja, napuštanja jastva (nefsa) – nakon čega se i jastvo okreće na Put Istine, i pokorno slijedi duhovnoga putnika. U tom slučaju bizantinska princeza je samo jastvo, u koje je zaljubljen šejh San'ân u svoj svojoj učenosti i svijesti o brojnosti vlastite sljedbe. Tada su i njegova Bizantija i njegova Mekka prostori sadržani unutar njegova

⁴¹ O pojmu *terk* i četiri stupnja u napuštanju vidi – u: Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, str. 535–526. Kaimija u svome djelu *Varidat* također pojašnjava poimanje lišavanja / napuštanja: *Buna dört terk ola şahid biri dünya biri 'uqbâ-Biri hesti vu terk-i terk yuru artuk şaç envârî – Neka tome svjedoci budu četiri lišavanja, jedno lišavanje ovog svijeta, drugo lišavanje vječitog svijeta, treće lišavanje sebe i četvrto lišavanje lišavanja, i sada idi i prosipaj svjetlost.* (Šljivić, Lejla, *Hasan Kâ'imî Efendi'nin Varidatı İnceleme Metin*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Sakarya, 2008, 9+ 255, b. 56)

bića, i u njemu su i Sveti Hram Ibrahimov, i crkva u kojoj se klanja pred vlastitom predstavom sebe, i to ga vodi ka odricanju stečenoga znanja, Svetoga Hrama, Svetoga Teksta – on ostaje pokoren pred kumirom svojega lica u džinovskome zrcalu. Ponovo – to stvara njegovo novo (i sasvim prirodno) okruženje – pse koji simboliziraju prizemne strasti, potiče ga na odgajanje svinja – koje i jesu simbol prizemnoga ljudskoga bića – *nefsa*, da bi okončanjem ovoga procesa – zadatog od idola jastva – uspio napustiti i pokoriti to jastvo, koje tek tada sasvim pokorno kreće za njim, koje ga slijedi, i prilikom susreta, sasvim iznureno od puta – izriče drugo, istinsko osvjedochenje (*šehadet*) i umire (u skladu s poznatim hadisom “*Umrte prije smrti*“), kako bi naš glavni junak mogao dovršiti svoju zemaljsku misiju Savršenoga čovjeka i učitelja (*insan-i kamil*).

4. Prizivanje šejha Abdurrezâka – na zrcalima kratkih pjesničkih formi

Bremenitost sadržaja Zijaijeva spjeva o Šejhu Abdurrezâku, odnosno Šejhu San'ânu, kao i Attarove zgusnute priče o ovome junaku zorno ukazuje na ograničenja puta uma i vjerno oslikava oscilacije koje duhovni putnik ima u svom putovanju. Ovakav sadržaj kroz koji prepoznamo i stupice jastva, i granice puta uma i puta srca, i duhovni put činio nam se podatnim prototekstom u kratkim poetskim formama. Na priču o Šejhu Abdurrezâku u svom *Divanu* izravno referira Hasan Zijaija. Dalje, na osnovu mesnevice na ovu temu bjelodano je da je ovaj bošnjački pjesnik proniknuo u put Šejha San'âna; u jednom gazelu on uspostavlja subjektivan odnos sa ovim duhovnim putnikom, osvješćujući svoju poziciju početnika na duhovnome putu u odnosu na Šejha San'âna, čija mu je duhovna pomoć (kroz usvajanje njegovog duhovnog iskustva) neophodna kako bi ostvario cilj – sjedinjenja, odnosno identifikacije u biću iskrenoga duhovnog putnika.

*Ey Ziyâ`î irişem vaslîna ol mug-beçenün
Eger olursa bana himmet-i Şeyh-i San'ân*⁴²

*Zijaijo, postigao bih sjedinjenje sa onim šegrtom vinotoče*⁴³

⁴² Müberrâ Gürgendereli, *Hasan Ziyâî Hayatı Eserleri Sanatı ve Divanı*, g. 372, b. 5.

⁴³ Pojam *mug-beçe* primarno znači mladi vatropoklonički redovnik, potom mladi krčmar, šegrt vinotoče, a transponirano značenje u tesavufskoj poeziji je odani duhovni putnik, derviš.

Ako dobijem duhovnu pomoć Šejha San'âna.

I u jednoj kit'i Zijaija referira na događaj kada je Šejh San'âna Ljubljena postavila za svoga svinjara. Sama simbolika pastira je jasna: on je čuvar, vodič i odgajatelj; pastir je i predvodnik u molitvi, i šejh u tekiji. Šejh San'ân je pastir svinjama unutar svoga bića, njegov zadatak je u procesu svoga duhovnoga zrijenja povesti brigu i preodgojiti ona svoja svojstva koja imaju obilježja svinje: niska strast, samoživost, pohlepa, prljavština... Za Zijaiju je Šejh San'ânova kušnja usporediva s njegovim teretom – neznanjem i glupošću koje otkriva u sebi i oko sebe.

*Ey Ziyâ`î görmedi ben gördüğüm mihnetleri
Ser-be-ser dünyâ serâyın geşt ü seyrân eyleyen
Birkaç ahmak câhile şimdi imâm itdi beni
Şeyh-i San'ânı ezel hınzıra çübân eyleyen⁴⁴*

*Zijaijo, nije se susreo s kušnjama⁴⁵ koje sam ja proživio
Onaj što je s kraja na kraj dvorac ovoga svijeta obigrao
Imamom me pred nekolicinom glupih neznalica postavio
Onaj što je Šejha San'âna iskonski pastirom svinjama učinio.*

I Hasan Kaimija u jednoj pjesmi u četiri bejta referira na priču o Šejhu San'ânu. Iz Kaimijinih stihova ne možemo uočiti, da li mu je bila poznato Attarovo ili Zijaijino djelo, ili, pak, usmena predaja.

- 2II/26 *Budur terk itdüren çok tâc ü tahtı
Budur zühdi bozan zünnâr kuşadan*
2II/27 *Budur terk itdüren dört yüz mürîdi
Tonuz güdüb haç öpdî şeyh-i San'ân*
2II/28 *Gözi düş olıcak kâfir kızına
Çekindi gönli 'aşkı sürdi fermân*
2II/29 *Bu 'aşkun oynına hiç kimse döymez*

⁴⁴ Müberrâ Gürgendereli, *Hasan Ziyâî Hayatı Eserleri Sanatı ve Divanı*, kit'a 38/1Ab-durrezâkz

⁴⁵ Pojam *mihnet* smo preveli kao kušnja. Naime, primarno značenje je patnja, bol, nevolja, što iz perspektive duhovnoga iskušjenika označava kušnju. To je patnja, bol, nevolja koju Ljubljeni, svjesno ili nesvjesno, u razdvojenosti nanosi Zaljubljenom, čime kuša njegovu vjernost i istrajnost u ljubavi. (Uludağ, s. 367)

Kapusında kul oldı bunca sultân⁴⁶

*To je ono što je nagnalo na napuštanje mnoštva kruna i tronova
Ono što je prekinulo asketizam i natjeralo na opasavanje zunnara*

*To je ono što je natjeralo da napusti četiri stotine učenika
Šejh San'ân je gojio svinje, i poljubio križ*

*Oči će mu se okrenuti prema kćeri nevjernika
Srce mu je zaigralo, ljubav je njime ovladala*

*Niko ne može ostati ravnodušan na ovu igru ljubavi
Toliko je vladara na njenim kapijama postalo sužnjima.*

Jedan od motiva koji se susreću u priči o Šejhu San'ānu jeste i trenutak njegova formalnog pristupanja Putu Ljubavi – prikazan i činom opasavanja redovničkog užeta, zunnara. Prisjetimo se da je to četvrti uvjet šejh San'ānove inicijacije (pokloniti se pred kumirom, spaliti Kur'an, popiti vino, opasati redovničko uže / zunnar). Ako je *klanjanje pred kumirom* verbalna preslika osvjedočenja u Božiju egzistenciju, i samim tim klanjanje pred Ljubljenim, *spaljivanje Kur'ana* preslika odricanja stečenog znanja i priznavanja granica uma kako bi se stupilo korak dalje na *putu srca, ispijanje vina* (i opijanje) ulijevanje *Istinskog znanja*, iz ruke ili sa usana Voljenog / Potpunog Učitelja koji je u sebi okupio svojstva Savršenoga, čin opasavanja *zunnara* tumačimo preslikom formalnoga pristupanja *Putu Ljubavi*. Premda se ovaj motiv opasavanja *zunnara* relativno često susreće i u drugim tekstovima, i nije nužno motiviran sadržajem priče o Šejhu San'ānu, mi ćemo obratiti pažnju na nekoliko stihova u kojima se on javlja. Kod Sabita je *zunnar* redovnički pojas Ljubavi koji vezuje zaljubljenoga, ograničava njegove kretnje, zarobljava ga:

K. 10/44 *İsı-i vakti olsa da zünnar-bend-i işk ider
Ol büt-i 'aşık-firibün gisuvân-ı kaferi⁴⁷*

Pramenovi duge kose tog kumira što zaljubljenog obmanjuje

⁴⁶ Mehmet Uğur Aydın, *Kâ'imî Divânı – Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2007, 567 str., str. 394Abdurrezâk395.

⁴⁷ Turgut Karacan: *Bosnalı Alaeddin Sâbit Divan*, Karacan Yayını, Samsun 1998, kasida 10, b. 44.

Premda je Isa ovog vremena, zunnarom ljubavi mu omče vezuje.

G. 241/2

*Fikr-i zülfünde gönül zunnar-bend-i 'ışk ile
Ey büt-i kafir-nijad-ı na-müselman bilmiş ol⁴⁸*

*U razmišljanju o Njenom solufu srce je zarobljeno zunnarom
Ljubavi
Znaj da nije musliman taj kumir roda nevjerničkog.*

I Kaimija koristi motiv zunnara:

II7/6

*Kuşadub zünnârı nâkûs çaldurur
Çokların zühdin bozar bu mîr-i 'aşk⁴⁹*

*Natjera da se zunnarom opaše i zvonom crkvenim zazvoni
Mnogima pobožnost uništi taj zapovjednik (vojske) Ljubavi.*

Oko koje vidi Istinu Kaimija smatra uvjetom za istinsko pristupanje Putu Ljubavi (ukazivanje zunnara):

316/4

*Şeyhini sûret gören göz Tanrı'sın görmez ebed
Hak gözi olmak gerekdür görüne zünnârımız⁵⁰
Nikad Boga vidjet neće oko što šejha kroz formu gleda
Trebâ imat Oko koje vidi Istinu, da se zunnar naš ugleda.*

Zaključak

Malo pronađenih primjera u djelima bošnjačkih pjesnika, u kojima se priziva sadržaj koji je u fokusu našega rada, nameće pitanje: da li je izbjegavanje referiranja prouzrokovano kompleksnošću kazivanja o šejhu San'ânu (od mogućnosti shvatanja sadržaja na netransponiranoj razini, preko propitivanja samoljublja, stupnjeva odricanja (*terk*), odanosti sljedbe, pa do pokornosti Ljubljenom) ili nedovoljnim poznavanjem sadržaja. S obzirom na veliku popularnost Attarova *Govora ptica*, kao prve autorske obrade kazivanja o šejhu San'ânu, te na činjenicu da su ovaj sadržaj poznavali i u svojim stihovima prizivali

⁴⁸ Isto, gazel 241, b. 2.

⁴⁹ Mehmet Uğur Aydın, *Kâ'imî Divânı*, str. 251.

⁵⁰ Isto, str. 547.

i propitivali bošnjački pjesnici za koje znamo da su malo ili nikako izbivali sa prostora Bosanskoga ejaleta (Zijaija i Kaimija), pa samim tim i obrazovanje najvjerojatnije stekli u zavičaju, to nam se prva pretpostavka čini logičnijom.

Tales about Sheikh San'an: A Path from the Love of Self to the Love of God

Amina Šiljak-Jesenković

Summary

Abu Bakr Abdurrazaq b. Hemam b. Nafies-San'āni el-Himyeri, an Islamic scholar from Sana, is a historical figure that motivated the creation of several oral traditions and several authorial pieces. The publicis certainly most familiar with Attar's interpretation of the story of Sheikh San'ān, and for us the most interesting and the most important one is the interpretation by Hasan Zijaija Mostarac, in form of a *mesnevi*. By presenting the content of this important work by Zijaija and by offering a translation of part of the verses into Bosnian, we are trying to uncover the symbolism of this semantically charged and complex story. Moreover, we present the references to the story of Sheikh San'ān in other short poetic forms (*gazel*, *kit'a*, *kasida*) by Hasan Zijaija Mostarac, Sabit Alaudin Užičanin, and Hasan Kaimija, indicating the meaning of symbols and the reference of wearing a monk's belt (*zunnar*).

Key words: Hasan Zijaija Mostarac, Sheikh San'ān, Byzantine princess, dog in front of the gate of the Beloved, pigherder, *zunnar* (a monk's belt), following, forgiveness.